

Storstaden och flanören som finlandssvenskt problem

Runar Schildt, Arvid Mörne och Erik Grotenfelt

Massimo Ciaravolo

Med Charles Baudelaires verk och genom Walter Benjamins tolkning av 1800-talets Paris har flanören kommit att bli giltig som en modernitetens och urbanitetens gestalt. Samtidigt som denna gestalt hör till en bestämd tid och ett bestämt rum, har flanören fortsatt att vandra, från centrum till periferi, där han har mött andra och specifika förväntningshorisonter. Tillämpningen och förvandlingen av den ursprungliga modellen är ett hithörande tema, eftersom kapitalism, industrialisering och urbanisering har skapat globala processer som omdanat sinsemellan olika samhällen. Keith Tester reflekterar över samspelet mellan det lokala och det globala i samband med den urbana kulturen och flanörgestalten:

There is a certain ambiguity concerning the *historical specificity* of the figure of the *flâneur*. On the one hand, there seems to be little doubt that the *flâneur* is specific to a Parisian time and place. On the other hand, the *flâneur* is used as a figure to illuminate issues of city life irrespective of time and place /.../. In other words, and to clarify, the *flâneur* certainly occupies the specific times and places of nineteenth-century Paris, but that Paris is itself made important because it is an expression of modernity /.../. Baudelaire makes the *flâneur* into a figure who has two objects of specificity; Paris and modernity. This dualism leads to the identification of other axes of specificity: the local and the general; the particular and the universal. The advantage of Baudelaire's move is that it makes eternal his reflections on the transitory; it makes Modernity out of his modernity /.../. The disadvantage is that it could lead to *flânerie* being made so specifically about Paris at a given moment in its history that *flânerie* becomes of no contemporary relevance at all. Either that, or *flânerie* becomes so general as to be almost meaningless and most certainly historically rootless if not seemingly somewhat ahistorical. (1994, s. 16–17)

Det är ett faktum att Norden har utvecklat en säregen flanörtradition. Vilka historiska och kulturella sammanhang hjälper oss att förstå utvecklingen av flanörlitteraturen i

Finlands svensktalande minoritet mellan cirka 1907 och 1917? Som Söderberg-forskare fångslades jag av problematiken efter läsningen av en artikel av Henning Söderhjelm i *Ord och Bild* 1928, som bland annat handlade om det som kallades *dagdrivarlitteraturen*. I sina dagar var Söderhjelm en av de unga författarna och kritikerna som stod dagdrivartendensen nära, och hans artikel öppnade för mig dittills okända dimensioner.¹

Dagdrivarlitteraturens centrum var den växande huvudstaden Helsingfors, där ett tiotal unga författare försökte erövra den befintliga stadsmiljön åt litteraturen och samtidigt skapa den moderna svenska prosan i Finland, framför allt i romanen. Att anamma dagdrivarens roll i liv och litteratur var, hos flera unga, resultatet av allmänna känslor av nederlag, utanförskap och vanmakt, satta i relation till en rad samhällskonflikter. Motståndet mot förryskningen hade sedan 1880-talet enat hela det Finland som drömde om frihet och självständighet. Men inbördes stod Finland också delat av språkstriden mellan svensk- och finsktalande. Samtidigt skärpte den snabba industrialiseringen konflikterna mellan över- och underklass i landet samt framkallade en massiv utvandring från det inre av landet till städerna och kusterna, vilket förfinskade områden som traditionellt hade varit svenskspråkiga. Språk- och identitetsstriden stegrades ytterligare som en följd av detta.²

Mötet med moderniteten gjorde således slut på den enhetliga bilden hos landsfäderna Runeberg och Topelius. De historiska händelserna dementerade romantikens uppfattning om en organisk enhet mellan språk och nation. Kontakten med en mångfasetterad samtid skapade hos de unga svensktalande en förvirring, samtidigt som den pockade på handling och styrka. I Helsingfors hade demonstrationerna gjort torgen och gatorna till ett nytt offentligt rum; allt fler talade och utbytte åsikter; genom konflikterna kom också en demokratisering i gång. Paradoxen rörande dagdrivarförfattarna var att de, samtidigt som de uppriktigt försökte framställa det nya och spännande urbana rummet, ofta använde flanören som en reträttposition. Esplanaden, stadens närmaste motsvarighet till boulevarden, och dess kaféer blev snarare defensiva tillflyktsorter där man kunde slå dank i brist på riktig mening med livet. Som programförklaringarna hävdar – från och med Henning Söderhjelm's artikel ”De unga” år 1910 – är dagdrivarnas pessimism och trötthet en följd av uteblivna förhoppningar. De unga hade velat spela en roll som intellektuella i det offentliga rummet, men förryskningen och förfinskningen satte dem ur spel.³

En nordisk flanör i en nordisk storstad som författarna i Finland särskilt kunde se upp till var Hjalmar Söderberg i Stockholm. Söderbergs stilsäkra svenska språkbehandling hade dessutom fördelen att allmänt uppfattas, av både författare och språkvetare, som en central norm att hålla sig till under en tid då svenskans existens i Finland blev ifrågasatt.⁴ Dagdrivaren – omformningen av Stockholmsflanören – fick emellertid, också som ord betraktat, ett mera negativt förtecken. Ett moraliskt fördömande

och en medveten skuldkänsla ingick i användandet av gestalten. ”De äro flanörer mot sin vilja”, sammanfattar John Landquist. ”Även är påfallande hur hastigt denna inställning hos de debuterande författarna ger vika.” (1929, s. 142)

Ambivalensen gällde i högsta grad också synen på den moderna storstaden. Å ena sidan var den en omhuldad skådeplats och framställdes som en magnet, å andra sidan visade den sig vara en labyrint där man lätt gick vilse och kände sig rotlös. Den territoriella och språkliga problematiken bidrog också till att en motsättning mellan storstad och landsbygd kunde uppstå. En anti-urban tendens, med rotfasthet i den svenska jorden, kontrasterade storstadens smältdegel.

Motsättningen kan illustreras med hjälp av tre verk: novellsamlingen *Den segrande Eros*, alltså Runar Schildts debut (1912b), *Den svenska jorden. En nyländsk novell* av Arvid Mörne (1915), och romanen *Bengt Walters' lycka* av Erik Grotenfelt (1916).

Den segrande Eros av Runar Schildt skildrar ett och samma koteri av unga människor i tidens Helsingfors. Dess medlemmar växlar mellan huvudperson och biperson i de olika novellerna, och Merete Mazzarella betecknar med fog verket som ”en modern mosaikroman” snarare än en novellsamling. (1989, s. 107) De kommer från landet men möts i staden, vare sig de tillhör medelklassen, som Åke Holm och aktrisen Wally i ”Ett nytt liv”, eller överklassen med anor från stormaktstiden, som kusinerna Mikael och Birger Weydel i samma novell och i slutnovellen ”Mot skymningen”. Schildts prosa lyckas förmedla de ungas nervositet och osäkerhet bakom deras feberaktiga eufori. I ”Ett nytt liv” verkar vandrigen och bilturerna i staden varken ha riktning eller mål; och samtidigt är det denna dynamiska och kalejdoskopiska blick som möjliggör införlivandet av det moderna Helsingfors och dess stämningar i finlandssvensk litteratur:

I susande fart bar det av. Långt borta i perspektivet flöto lyktraderna ihop, det var som om en plog av flyende eldfåglar flugit framför dem. Gummiringarnas pressning mot den fuktiga gatan lät som ljudet av snabba vindslag. Ett ögonblick satt fullmånen spetsad på Tyska kyrkans torn. Svart och stilla som en skogstjärn låg Södra hamnens vatten, då plötsligt strålkastaren på Sveaborg stjalpte sin blåvita ljuskägla in över staden och Skatuddens mörka husmassor stego fram som en spökstad. Ur sidogatorna rusade andra bilar fram som drakar ur sina hålor, med vilt flammande ögon, väsande och spyende ut sin förgiftade andedräkt. (Schildt 1955, s. 95)⁵

Finns det någon varaktig stad för dessa unga? ”Mot skymningen” försöker finna ett svar utanför det urbana rummet. Novellen utspelar sig på landsbygden, på herrgården Numlax som tillhör släkten Weydel. Kusinerna Mikael och Birger, de mest framstående medlemmarna i stadens koteri, är nu huvudpersoner. Birger blir myndig och

tänker ta över den skuldbelastade herrgården. Han offerar sig och väljer ansvaret, även om detta innebär att han måste avstå från resorna i världen och från ”miljonstädernas brus, som är underbarare än allting annat på jorden”. (1912b, s. 250)⁶ Mikael fortsätter däremot med sin blaserade hållning, men det är inte svårt att se smärtan och rotlösheten bakom hans skeptiska sentenser.

Den allmänna atmosfären av vanmakt och brist på framtid som man andas på Numlax relateras till den territoriella och språkliga frågan. Svenskarna finner sig numera omringade av finnar. För en gångs skull samtalar Mikael utan ironi med greve Herman, medan de tittar ut genom fönstret på allt vad förfäderna har odlat och byggt:

Så vackert här är, sade grefve Herman tonlöst.

– Ja, svarade Mikael, och allt skall en gång falla i oskyldas och främlingars händer.

Hans blickar dröjde vid en klunga grå hus på andra sidan viken. Det var den sista svenska gården i kyrkobyn.

Grefve Herman nickade.

– Som ett snöskred äro de öfver oss.

Mikael visade med ett ögonkast på magister Janhunnen.

– Snart är vår roll till ända. Så kommer deras tur. (1912b, s. 270–271)

Runar Schildt, ca 1918.

(Svenska litteratursällskapet i Finland/HLA, Helsingfors.)

Om rötterna på landsbygden kan ses som det sunda alternativet till det tomma dagdrivet i staden, ges *Den segrande Eros* ett problematiskt slut genom denna novell. Birger tar visserligen på sig ansvaret i försöket att bli vuxen, men Mikaelns bittra insikt om de faktiska förhållandena ifrågasätter denna idealism.⁷

Schildt var medveten om problemen som försöket att skapa en modern, Helsingfors-baserad litteratur medförde. Några månader innan *Den segrande Eros* publicerades, skrev han en artikel om Helsingfors i skönlitteraturen. (1912a) Schildt inser att en framställning av den moderna storstaden inte kan göras utan en mångfaldig och rörlig nutid eller platser som är laddade med minne och tradition. Som Benjamin skriver några decennier senare i *Das Passagen-Werk*, måste gatan eka av det förflutna.⁸ Enligt Schildt saknade Helsingfors i stort sett båda dimensionerna, den synkrona och den diakrona. Med sina hundra år var Helsingfors en ung men ännu inte helt modern stad. Schildt väljer att påbörja forandet av en storstadslitteratur, en sådan som har framstående representanter utomlands – närmast Hjalmar Söderberg i Stockholm – men som ännu är oprövad, eller nästan, på hemmaplan. Det är därför intressant att se hur konfrontationen med det förflutna hos Schildts unga dagdrivare – Åke Holm i ”Ett nytt liv” och kusinerna Weydel i ”Mot skymningen” – hänvisas till en sfär utanför det urbana rummet, till jorden och det rurala. Det handlar om en känsloladdad dimension, en traditionell, trygg och fast värld som de unga kan längta tillbaka till, men som samtidigt ter sig avlägsen utifrån deras livserfarenhet i den moderna staden. Trots Birger Weydels goda vilja i slutet av novellen, verkar det inte som om de unga gestalterna kan bygga vidare på fädernas trygghet. Deras existens, liv, är utsatt för rotlöshet och förvirring men tillvaron erbjuder också löfte om ett annat liv, ett som är frigjort från de traditionella mönstren. Att svika fädrens värld och jord innebär ett ytterligare förtecken: denna jord, förutom att representera rotfasthet och kontinuitet, är också en politisk och språklig symbol, ett värde som skall försvaras; det handlar om den svenska jorden i Finland som håller på att ockuperas av finnarnas ”snöskred”. Den som lämnar denna jord avstår från sitt språk och sin identitet och försvinner; det är Mikael Weydels öde.

Medan Schildt och Grotenfelt brukar räknas till dagdrivarna, är Mörne en något äldre kollega. Han var först och främst poet men också prosaist, journalist, engagerad intellektuell och folkhögskolelärare. Eftersom han var lyhörd för tidens sociala och språkliga konflikter kunde han också, under dagdrivarlitteraturens glansperiod, ge sitt intressanta bidrag till debatten om asfalt kontra jord.⁹

Hans hjälte i *Den svenska jorden* heter Faste Strandberg och är bondson. Även Faste känner sig kluven mellan bandet till sin gård, Fastböle, och ambitionen att fri-

göra sig, flytta till Helsingfors och studera botanik vid universitet. Efter några år där har han blivit en lovande forskare, men i den stora staden känner han sig ensam och hemlös och fortfarande splittrad mellan natur och kultur, kroppsligt arbete och intellektuell funktion. Berättaren ger uttryck åt Fastes tankar:

Det är bildningens förbannelse, att den lösrycker mänskan från hennes samband med naturen, och det är olyckan med arbetet på jord och hav, att det håller själarna fjättrade vid samma banor, på vilka kropparna röra sig. (1915, s. 90)

Under tiden har grannen till Fastböle, Fabian von Wenden, sålt sin herrgård Elofsnäs till kusinen Cecil, en bankir utan skrupler. Denne vill sälja egendomen, göra vinst, låta skogen huggas ner och uppföra tegelbruk och sågverk på dess plats. Detta skulle innebära herrgårdens och bondgårdens död, och det blir tydligt att industrialismen här i tillägg skulle medföra en förfinskning av svensk jord – alltså en dubbel förstörelse.

Som följd därav lämnar Faste sin obeslutsamhet: han skall bli bonde igen, rädda sin fars gård och kämpa för svenskhetens sak i Finland. Genom Fastes projekt formulerade Mörne sin komplexa politiska vision, där han försökte förena Finlands självständighetskamp med försvaret av svenskheten i landet och med en form av agrar socialism som kan påminna om August Strindbergs på 1880-talet:¹⁰

Jorden fick lov att bära en ny, oprövad kulturform, som gjorde sig myndig och bred i vårt gamla herrgårds- och bondeland: storstadskulturen med alla de nya njutningsmedlen och njutningsbehoven i släptåg. Och det mäktade jorden inte. Den gav föda men inte pengar, och det unga släktet, det må sedan ha hört hemma i torpstugan eller bondstugan eller herrgårds-salen, hade gripits av en omätlig pänninghunger, som inga världens makter kunde stilla. (1915, s. 27)

Hela storstaden som livsform fördöms strängt av berättaren, vilken solidariserar sig med huvudpersonen och dennes synvinkel. Från staden sprids en förkastlig halvbildning – masskultur, skulle det kallas senare – som förstör all äkta och traditionell folkbildning. Turismens invasion, mode, grammofon, one-step och underhållningsromaner är fenomen som nämns som exempel på denna förödande effekt. (1915, s. 63–64) Det urbana fenomenet görs dessutom liktydigt med kapitalismens välde, och i slutet av novellen kallas alla de som går från sin jord och flyttar till staden, för överlöpare:

Det skulle sägas ut, att den som gick från sin jord för att hans blinda högmod utmålade stadslivet som finare än bygdslivet, var en överlöpare, och den, som vräkte småfolket från fädernetorvan för att rikta sig själv, en förrädare. Det skulle visas, att den yttersta grunden till Finlandssvenskarnas olycka låg i kapitalismens herravälde. Kapitalismen, som svängde piskan över det svenska småfolket med högra handen och styrde svenska partiet med den vänstra, skulle visslas ut. (1915, s. 101)

Undermeningen i *Den svenska jorden* återspeglar den syn författaren tidigare formulerat i sina inlägg om den språkligt-territoriella frågan.¹¹ Att resultatet är något pamphlettartat och forcerat visar sig också i det tämligen osannolika slutet – Fastes hjältelika räddning av gården och hans återkomst till det sunda livet i fädernas värld.

Vid 1915 hade Helsingforsdagdrivaren kommit att ses som en kliché: den obeslutsamme dandyn, strövande på stadens gator och praktiserande navelskådning hade blivit till en stereotyp och negativ modell. Karaktärsstyrka och handling efterlystes nu som motpol. I detta sammanhang kunde vitalism och aktivism innebära ett alternativ; att delta i det första världskriget sågs som en sund utväg ur förlamningen och den sjuka pessimismen. Erik Grotenfelt exemplifierar denna bana på ett tragiskt sätt. Han övade sig i krigets konst som jägare i Tyskland i början av första världskriget, för att sedan återvända och skriva romanerna *Bengt Walters' lycka* 1916 och *Det nya fosterlandet* 1917, vilka visar vägen från rollen som dagdrivare till krigshjälten. Slutligen deltog han i Finlands inbördeskrig på den vita sidan och begick kort därpå självmord. (Ruin 1943, s. 202–220; Willner 1968b)

I *Bengt Walters' lycka* återfinner vi ett känt topos: den sista svenska herrgården. (1916, s. 52) Titelpersonen Bengt är en lovande ung man från Helsingfors överklass; han studerar på universitet och är förlovad med Ingrid men har ännu inte hittat sin väg. Av en morbror, baron Wollmar Kniephusen, får han en herrgård i arv, Bergvik, som ligger i Tavastland, en inre och egentligen redan förfinskad region. Morbror Wollmar är en äldre, barnlös man som vet att han förkroppsligar slutet på en tradition. Han betraktar samtiden med avstånd och ett visst avsky ("[e]fter oss syndafloden", 1916, s. 52), vägrar att införa det mekaniserade jordbruket, älskar inte de finsktalande och ogillar det demokratiska parlamentet ("hönshuset", 1916, s. 63). När allt kommer omkring anser han att världskriget utgör ett bättre perspektiv än det egna förmögna men förlamade livet; i kriget sker det något verklig storartat, om än våldsamt. (1916, s. 103) Baronens blaserade hållning är i samklang med de unga dagdrivarnas, som han försvarar under ett samtal med andra gäster på Bergvik på sin sextiofemårsdag. Scenen visar hur dagdrivarförfattarna brukade definiera sig själva även metanarrativt, inom ramen för sina litterära alster, och höll sig nära tesen som presenterades i de mest kända manifestartiklarna. Enligt baronen är det förhastat att betrakta de ungas pessimism som pose. Den har däremot sina grunder, även om en sådan pessimism är en återvändsgränd, både litterärt och moraliskt:

Jag föreställer mig åtminstone att snobberi hos en författare består i framförande av originella åsikter till vilket pris som helst. Men hela denna generation skriver ju lika. Och att deras betraktelsesätt inte är originellt, vet de nog bäst själv. Och de är säkert kloka nog att inse att

vad som i denna stund ginge åt, det vore en bok full av optimism och sund livsglädje och positiva tankar. Men icke förty kommer den ena efter den andra dragande med variationer över samma tema. Den kan inte vara ytligt effektsökeri endast, denna lust att peta fram det negativa. (1916, s. 136)

Genom baronens röst bekräftar Grotenfelt en grundläggande tvetydighet i dagdrivarernas horisont: att vara dagdrivare betyder egentligen att önska att sluta med det; pessimismen är en konstnärlig så väl som moralisk begränsning. Med en aning självömskan rättfärdigar man de litterära tillkortakommandena (upprepningarna, det klichéartade) med en generell och tämligen diffus brist på positiva värden i hela generationen.

På Bergvik förnimmer vi ungefär samma undergångskänsla som på Numlax i Schildts "Mot skymningen". Även Wollmar tror dock på sin systerson och vill satsa på framtiden. Bengt får herrgården i arv med högtidliga ord (1916, s. 144), men när han kommer tillbaka till Helsingfors efter sommaren sviker han löftena genom att lockas av den nya tidens "hetsande färd och nervspända aktivitet" (1916, s. 186), av den blivande storstadens lyx och nöjen och av dess berusande människoström. Berättaren påpekar att "Helsingfors hade med åren vuxit till något som påminde om storstad. Storstadens hets hade börjat genomsyra livet". (1916, s. 191) Bengt borde studera lantbruk men regisserar egentligen sitt eget misslyckande. Vi ser honom vandra på Helsingfors gator som affekterad dandy: "han var ingen man helt enkelt, han var energilös, viljelös, oduglig". (1916, s. 195–196). Eftersom Bengt kan leva som rentier, säljer han Bergvik till familjen Vuorisalo, en förfinskad gren av sin släkt som däremot är duglig och framtidsinriktad. Den moderna staden, som beskrivs genom Bengts vandringar, har, som följd, också fått förkastliga förtecken. Vi återfinner den babyloniska arketypen som vi redan mött i *Den svenska jorden* av Mörne, vilken politiskt stod mycket långt från Grotenfelt men hade en liknande anti-urban ståndpunkt. Berättaren, som i slutet intar Ingrid's syn på den förlorade fästmannen Bengt, är fördömande och sarkastisk mot staden som sådan, och mot dagdrivarens estetiserande attityd:

I själva verket var skillnaden ej så stor mellan att måla en tavla eller skriva en bok och att leva ett liv. Ett mänskoliv var ju en samling novelletter av ytterst skiftande valör, undantagsvis en verklig roman. Vad betydde väl ämnet i den boken blott där blev stil på episodernas virvlande ringdans. /.../ Hade ej dekadenterna i litteraturen erövrat sig en aktad plats. Kunde de ej göra det även i livet. De bildade likväl majoritet, dagdrivarna. Det gällde blott för dem att ärligt taga position. (1916, s. 210)

Jämförelsen mellan tre olika alster från dagdrivarperioden visar således samspelet mellan den lokala och den universella modernitetsupplevelsen. Marshall Berman (1988)

karaktiserar "the experience of modernity" som ett tillstånd där ingenting består och allt förflyktigas på kort tid. Gamla övertygelser upplöses på grund av de allt snabbare förändringarna; övergången till något annat är kontinuerlig. Frågan som Berman ställer i sin läsning av några stora 1800-talsförfattare är etisk och existentiell: kan människorna fortsätta att uppfatta sig själva som historiens subjekt i denna situation? Eller är de dömda att bli passiva föremål för förvandlingsprocesserna? Berman uppmuntrar till att testa detta paradigm på lokala och mindre kända modernitetsupplevelser, när han poängterar: "/.../ I never intended to write an encyclopedia of modernity. I hoped, rather, to develop a series of visions and paradigms that could enable people to explore *their own* experience and history in greater detail and depth. I wanted to write a book that would be open and stay open, a book in which readers would be able to write chapters of their own". (1988, s. 9)¹²

Den finlandssvenska litteraturen har visserligen sina speciella villkor, men inom detta så kallade "trånga rum" (Mazzarella 1989) finns teman och perspektiv av allmän-giltig betydelse. Dagdrivarförfattarna var dessutom inte ensamma om att skapa en litterär framställning av den blivande moderna storstaden i Svenskfinland under 1900-talets två första decennier, även om de har varit den mest uppmärksammade och, så att säga, kanoniserade gruppen i detta hänseende. Arne Toftegaard Pedersen (2007) och Michel Ekman (2011) har med rätta belyst andra möjligheter, och framför allt pekat på en kvinnlig linje med Kersti Bergroth, Karin Smirnoff, Helena Westermark och Sigrid Backman. Det är viktigt att påpeka att de manliga dagdrivarna inte ägde monopol på storstadsskildringen, vilket igen visar på hur stor och genomgripande den sociala omvälvningen blev, och hur viktigt det var för författare med olika ståndpunkter och läggningar att försöka gestalta denna nya erfarenhet. I framtiden kan forskningen utvidga perspektivet ännu mer, och dra paralleller till stora nordiska författare som har behandlat liknande motsättningar mellan landsbygd och storstad, från Henrik Pontoppidan till August Strindberg, från Johannes Jørgensen till Johannes V. Jensen, från Selma Lagerlöf till Knut Hamsun. Det vore kanske värt att fördjupa det komparativa momentet i en bredare kartläggning av en särskild nordisk "experience of modernity" runt förförtra sekelskiftet.

Av eget värde är Runar Schildts författarskap – inom dagdrivarlitteraturen och bortom den. Metaforen, genom vilken prosagenrerna betecknar livsstilar i det tidigare angivna citatet ur *Bengt Walters' lycka* (1916, s. 210) är talande, och den är också en indirekt – och kanske omedveten – hänvisning till Schildts konst. Alla i Svenskfinlands litterära miljö närde stora förväntningar på att Schildt, talangen inom dagdrivargruppen, äntligen skulle lyckas skapa den stora moderna finlandssvenska romanen. Han fortsatte däremot att skriva noveller, och kritiken mot honom kunde på grund av detta ta sig förvånansvärt hårda uttryck och påverkade honom.¹³ En skaparkris bidrog till Schildts självmord 1925.

Schildt är unik bland dagdrivarförfattarna i sin vilja att inte moralisera över de ungas kris, utan skildrar deras dilemma med nykter inlevelse. Även det polyfona är en förtjänst som skiljer *Den segrande Eros* från den övriga dagdrivarlitteraturen. Vi hör många röster och möter flera perspektiv, till skillnad från den mer typiska dagdrivarromanen där en ung hjälte, eller anti-hjälte, är monomant upptagen med att definiera sig själv. Inte enbart tack vare stilen är Schildt en större talang inom dagdrivargruppen. Efter år 1915, när flanörmotivet hade övergått till kliché, lämnade han det och sökte nya vägar. Hans utanförstående men solidariska blick på de små och svaga kvarstod och mynnade ut i en nästan expressionistisk skildring av förvirrade sinnestillstånd hos vanliga människor som spårar ur under inbördeskriget. När flanörgestalten hade blivit omöjlig på grund av epigonernas slitsamma upprepningar, bevarade Schildt i flera av sina noveller något av flanörens äkta förmåga till inlevelse genom utanförskapet. Och hans inlevelse kunde överskrida flera gränser: mellan över- och underklass, mellan stad och landsbygd, mellan svenskt och finskt, och mellan könen.¹⁴

Vad vi än i dag lär av Schildt, är att krisen och ångesten på tröskeln till den europeiska civilisationens sammanbrott under 1900-talets två första decennier var något djupare och allvarigare än bara en ansvarslöshet hos några bortskämda överklasspojkar, och att pessimismen – långt ifrån att vara ett moraliskt eller konstnärligt lyte – kunde bäras av den stora stilen.

NOTER

- 1 Toftegaard Pedersen 2007, s. 226–247, framhäver Söderhjelm's tidiga litterära alster, och menar, till skillnad från mig (Ciaravolo 2000a, s. 105–109, 140–145), att han inte riktigt kan omfattas i dagdrivargruppen.
- 2 Sambandet mellan Finlands sociala och historiska sammanhang och dagdrivarlitteraturens särskilda röst påpekas genomgående i den kritiska traditionen sedan de tidigaste bidragen Homen 1915, Söderhjelm 1928, och Landquist 1929. Enckell 1949, Salminen 1963a och Willner 1979 påpekar dessutom sambandet mellan dagdrivarnas pessimism och den moderna civilisationens kris. Nyare inlägg har varit Pettersson 1986, Ciaravolo 2000a, s. 93–183, Ciaravolo 2000b, och Toftegaard Pedersen 2007. Toftegaard Pedersen har luckrat upp dagdrivarnas tämligen slutna gruppering, och betraktat deras insats inom ramen av ett bredare begrepp om storstadslitteratur.
- 3 Senare inlägg är Hildén 1915, och Janson 1915. Som titeln i Jansons artikel uppenbarar, pendlar dessa texter mellan programförklaring och självförsvar: man är något man helst skulle vilja slippa vara, och man längtar bortom dagdrivarrollen, mot ett svärgripbart, sundare liv. Denna aspekt har grundligt granskats i Pettersson 1986.
- 4 En kanonisk och normativ undersökning av svenska språkets villkor i Finland, som skrevs under dagdrivarnas dagar, är Bergroth 1917. Bergroth's linje är puristisk: för att överleva bör finlandssvenskan hålla sig till den norm som härrör från rikssvenskan och Stockholm, givetvis också inom det litterära fältet. Jfr Mustelin 1983; Ciaravolo 2000a, s. 217–223; och Andersson 2000.

- 5 Mazzarella 1995, s. 127, kommenterar: "Inte nog med att Schildt här beskriver ett sätt att förflytta sig som hör den moderna tiden till, hans bildspråk ter sig också nära nog modernistiskt – det vill säga expressionistiskt – i sin våldsamhet".
- 6 Utgåvan med Schildts *Noveller*, 1–2 (1955) utesluter några av dem, till exempel "Mot skymningen". Jag har därför använt första utgåvan 1912 i stället.
- 7 Jfr Mazzarella 1989, s. 129: "Kan det tänkas att också Birgers beslut skall tolkas som en illusion eller i varje fall som en heroisk förflyftning? Det finns mycket i textens grundton och språk som tyder därpå – inte minst kapitelrubriken 'Mot skymningen', och den bild vi fått av Birger själv som en föga livskraftig ung man /.../."
- 8 Benjamin, *Gesammelte Schriften*, 5:1, 1982, s. 524: "Den Flanierenden leitet die StraÙe in eine entschwundene Zeit. /.../ Im Asphalt, über den er hingeht, wecken seine Schritte eine erstaunliche Resonanz."
- 9 Mörne var också kurator för Nylands nation på Helsingfors universitet, just medan de unga prosaisterna, dagdrivarna, debuterade. Både Schildt och Grotenfelt var från Nyland. Se Castrén 1946.
- 10 Om Mörnes ideologiska konstellation se Mörne 1921; Mörne 1925; Ruin 1946, s. 132–146, 152–153, 248–251; Barck 1953; Salminen 1963b, s. 153–160; Willner 1968a, s. 97–102; Wrede 1968, s. 200–213; och Ekman 2011, s. 55–107.
- 11 Mörne 1900a och Mörne 1900b. Jfr Wrede 1968, s. 200–201; Koli 2000, s. 154–159; Toftegaard Pedersen 2007, s. 372–376.
- 12 Berman skriver detta i förordet till andra utgåvan av sin bok, som först utkom 1982.
- 13 Om Schildt skrev till exempel kollegan Elmer Diktonius 1922: " /.../ ty självmord är det väl att en man som tekniskt kunde behärska vilka uppgifter som helst nöjer sig med att med små lort-historier reda blaserade bukhinnor." Cit. Efter Mazzarella 1989, s. 48. Se också Holmström 1989.
- 14 Sedan Kihlman 1928 och Barck 1936 har studierna om Schildts verk belyst dessa dimensioner. Se också Cederlöf 1967, Zuck 1983 och Forssell 1989.

LITTERATUR

- Andersson, Erik, "Språkvård genom litteratur", i Clas Zilliacus (utg.), *Finlands svenska litteraturhistoria*, II, Helsingfors, Svenska Litteratursällskapet i Finland, 2000, s. 21–22.
- Barck, Per Olof, "Martin Birck i häxskogen", i förf:s *Dikt och förkunnelse*, Helsingfors, Söderström, 1936, s. 9–56.
- *Arvid Mörne och sekelskiftets Finland*, Helsingfors, Svenska Litteratursällskapet i Finland, 1953.
- Benjamin, Walter, *Das Passagen-Werk*, i förf:s *Gesammelte Schriften*, 5:1–2, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1982.
- Bergroth, Hugo, *Finlandssvenska.Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift*, Helsingfors, Schildt, 1917.
- Berman, Marshall, *All that is Solid Melts into Air. The Experience of Modernity*, New York, Penguin Books, [1982] 1988.
- Castrén, Gunnar, "Arvid Mörne och Nyland", *Nylänningen* 1946, s. 2–5.
- Cederlöf, Henrik, *Stilstudier i Runar Schildts novellistik*, Helsingfors, Svenska Litteratursällskapet i Finland, 1967.
- Ciaravolo, Massimo, *En ungdomsvän från Sverige. Om mottagandet av Hjalmar Söderbergs verk i Finland 1895–1920*, Helsingfors, Svenska Litteratursällskapet i Finland, 2000a.
- "Dagdrivarna och Runar Schildt", i Clas Zilliacus (utg.), *Finlands svenska litteraturhistoria*, II, Helsingfors, Svenska Litteratursällskapet i Finland, 2000b, s. 47–54.
- Ekman, Michel, *Må vi blicka tillbaka mot det förflutna. Svenskt och finskt hos åtta finlandssvenska författare 1899–1944*, Helsingfors, Svenska Litteratursällskapet i Finland, 2011.
- Enckell, Olof, *Esteticism och nietszbeanism i Edith Södergrans lyrik*, Stockholm, Wahlström & Widstrand, 1949, s. 23–30.
- Forssell, Pia (red.), *Runar Schildts roller. Schildt-symposiet i Lovisa 1988*, Helsingfors, Svenska Litteratursällskapet i Finland, 1989.
- Grotenfelt, Erik, *Bengt Walters' lycka*, Borgå, Schildt, 1916.
- Hildén, Henrik, "Dagdrivare, professorer, en kritiker och friherre R.F. von Willebrand", *Nya Argus* 1915, s. 51–54.
- Holmström, Roger, "Distansen till det pulserande livet. Om Runar Schildt och några av hans kritiker", *Horisont* 1989:2, s. 40–52.
- Homén, Olaf, *De nya författarna*, Borgå, Schildt, 1915.
- Janson, Ture (pseud. "Mr X"), "Den unga författargenerationen. Ett resonemang, som liknar ett själf försvar", *Hufvudstadsbladet* 7.2.1915.

- Kihlman, Erik, "Häxskogens diktare", i förf:s *Svensk nutidsdikt i Finland*, Helsingfors, Söderström, 1928, s. 123–155.
- Koli, Mari, "Forklivvskildringen", i Clas Zilliacus (utg.), *Finlands svenska litteraturhistoria*, II, Helsingfors, Svenska Litteratursällskapet i Finland, 2000, s. 154–160.
- Landquist, John, *Modern svensk litteratur i Finland*, Helsingfors, Söderström, 1929, s. 139–194.
- Mazzarella, Merete, *Det trånga rummet. En finlandssvensk romantradition*, Helsingfors, Söderström, 1989.
- "Runar Schildt, staden och moderniteten – ett uppslag", i Magnus Pettersson (red.), *Festschrift till Johan Wrede 18.10.1995*, Helsingfors, Svenska Litteratursällskapet i Finland, 1995, s. 125–130.
- Mustelin, Olof, "Finlandssvensk' – kring ett begrepps historia", i Max Engman & Henrik Stenius, *Svenskt i Finland 1. Studier i språk och nationalitet efter 1860*, Helsingfors, Svenska Litteratursällskapet i Finland, 1983, s. 50–70.
- Mörne, Arvid, "Förfinskningen af vår svenska landsbygd och folkbildningsarbetet därstädes", *Finsk Tidskrift* 49 (1900a), s. 233–246.
- "Svenskhet och patriotism", *Finsk Tidskrift* 49 (1900b), s. 451–461.
- *Den svenska jorden. En nyländsk novell*, Borgå, Schildt, 1915.
- "Från unga år", i *Från brytningstider. Minnen och erfarenheter. Ny serie*, Helsingfors, Söderström, 1921, s. 25–64.
- *Ett liv*, Stockholm, Bonniers, 1925.
- Pettersson, Torsten, "Det svårgripbara livet: Ett förbisett tema i dagdrivarlitteraturen", i S. Linnér (red.), *Från dagdrivare till feminister. Studier i finlandssvensk 1900-tals litteratur*, Helsingfors, Svenska Litteratursällskapet i Finland, 1986, s. 9–39.
- Ruin, Hans, "I förbund med döden", i förf:s *Det finns ett leende*, Stockholm, Wahlström & Widstrand, 1943, s. 169–240.
- *Arvid Mörne. Liv och diktning*, Stockholm, Wahlström & Widstrand, 1946.
- Salminen, Johannes, "Möte med dagdrivarna", i förf:s *Levande och död tradition*, Helsingfors, Söderström, 1963a, s. 48–57.
- "Arvet från Mörne", i förf:s *Levande och död tradition*, Helsingfors, Söderström, 1963b, s. 153–160.
- Schildt, Runar, "Helsingfors i skönlitteraturen", *Dagens Tidning* 7.4.1912a.
- *Den segrande Eros*, Helsingfors, Söderström, 1912b.
- *Noveller*, I, Helsingfors, Gebers, 1955.
- Söderhjelm, Henning, "De unga", *Argus* 1910, s. 152–155.
- "Utvecklingen inom Finlands moderna svenska litteratur", *Ord och Bild* 1928, s. 57–63.

- Tester, Keith (ed.), *The Flâneur*, London / New York, Routledge, 1994.
- Toftegaard Pedersen, Arne, *Urbana odysseer. Helsingfors, staden och 1910-talets finlandssvenska prosa*, Helsingfors, Svenska Litteratursällskapet i Finland, 2007.
- Willner, Sven, "Arvid Mörne och arbetarrörelsen", i förf:s *Dikt och politik*, Helsingfors, Söderström, 1968a, s. 81–123.
- "Myten Erik Grotenfelt", i förf:s *Dikt och politik*, Helsingfors, Söderström, 1968b, s. 153–165.
- "Söner av nederlaget", i förf:s *Söner av nederlaget och andra essäer*, Ekenäs, Ekenäs Tryckeri Aktiebolags Förlag, 1979, s. 51–112.
- Wrede, Johan, *Arvid Mörnes lyrik. Från och med den poetiska förnyelsen omkring 1920*, Helsingfors, Svenska Litteratursällskapet i Finland, 1968.
- Zuck, Virpi, *Runar Schildt and His Tradition: an Approach Through Genre*, Helsingfors, Helsingfors universitet, 1983.